

DİN PSİKOLOJİSİ DERSİNE YÖNELİK TUTUM ÖLÇEĞİ FORMUNUN GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

A Study on the Validity and Reliability of the Attitude Scale towards the
Psychology of Religion Course

DOÇ. DR. SALİH AKYILDIZ

Trabzon Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi,
Temel Eğitim Bölümü, Trabzon, Türkiye
Associate Professor, Trabzon University, Fatih
Faculty of Education, Department of Basic
Education, Trabzon, Turkey

sakyildiz61@trabzon.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-6017-844X>

DR. ÖĞR. ÜYESİ HARUN KAHVECİ

Trabzon Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi,
Temel Eğitim Bölümü, Trabzon, Türkiye
Doctor Lecturer, Trabzon University, Fatih Faculty
of Education, Department of Educational Sciences,
Trabzon, Turkey

hkahveci@trabzon.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-1504-3831>

MAKALE BİLGİSİ / ARTICLE INFORMATION

Makale Türü /Article Types: Research Article

Geliş Tarihi /Received: 15 Şubat 2022

Kabul Tarihi/Accepted: 13 Eylül 2022

Yayın Tarihi/Published: 30 Aralık 2022

ATIF/CITE AS:

Akyıldız Salih- Kahveci Harun, "Din Psikolojisi Dersine Yönelik Tutum Ölçeği Formunun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Hitit İlahiyat Dergisi*, (Aralık/December 2022) 21/2, 1265-1292. <https://doi.org/10.14395/hid.1073985>

Değerlendirme: Bu makalenin ön inceleme iki iç hakem (editörler - yayın kurulu üyeleri) içerik inceleme ise iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi. Benzerlik taraması yapılarak (turnitin) intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Bildirim: ilafdergi@hitit.edu.tr <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hid>
Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Review: Single anonymized - Two Internal (Editorial board members) and Double anonymized - Two External Double-blind Peer Review

Ethical Statement It is declared that scientific and ethical principles have been followed while conducting and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Complaints: ilafdergi@hitit.edu.tr - <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hid>

Conflicts of Interest The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Copyright & License Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

A Study on the Validity and Reliability of the Attitude Scale towards the Psychology of Religion Course

Abstract

The existence of the psychology of religion emerges from the moment one starts to think about religion. The psychology of religion provides support to religious education and religious educators both in theory and in practice. Individuals who learn the main concepts of the field and the religious lifestyle have the ability to better understand their own feelings, thoughts and behaviors and the feelings, thoughts and behaviors of others. In this context, it can be said that the psychology of religion course is necessary for the theology faculty students, and the knowledge they have gained in the course will contribute their ability to communicate in the jobs they will be assigned and to perform their duties effectively.

The main purpose of the psychology of religion course is "to understand and try to explain the religious life of the individual in all its breadth and depth." Achieving this goal for the psychology of religion course is related to the attitudes of the students in theology faculties towards this course. Since it is known that there is a relationship between the attitudes of students towards courses and their academic achievements, students with positive attitudes towards the course are more easily motivated to learn, and those with negative attitudes are less interested in the course. In this context, it is important to investigate the attitudes of theology faculty students towards the psychology of religion course.

One of the main reasons for studying attitudes is that it allows behavior to be predicted. The intensity of people's attitudes is attempted to be understood by determining the degree of interest or indifference towards certain things. For this purpose, it is aimed to conduct a scale development study that can be used to determine the attitudes of the theology faculty students towards the psychology of religion course. It is assumed that knowing the attitudes of the theology faculty students towards the psychology of religion course, revealing their negative attitudes, if any, and their reasons will guide the future decisions to make the course more qualified.

This study uses the survey method. The study group consists of junior and senior year university students of theology faculties located in different provinces of Turkey. The study group consists of 481 students, of which 354 (73.6%) are female and 127 (26.4%) are male. Following the literature review, a pool of 42 items was created and the number of items was reduced to 39 after receiving an expert opinion. The data collected through the pre-test were loaded into the SPSS 25.0 and made ready for analysis. Exploratory Factor Analysis (EFA) technique was used for the factor analysis of the scale and Confirmatory Factor Analysis (CFA) was used to test the accuracy of the factor structure.

After the statistical work performed on the validity of the scale, its KMO value was found to be 0.965. A KMO value above 0.90 is considered “excellent” for the sample size. Bartlett’s Test of Sphericity was significant ($X^2= 11144.785$; $p<.05$), which indicated that the data set had a multivariate normal distribution. When the slope graph was examined, it was observed that three factors with eigenvalues greater than one emerged. Since it was seen that the scale had more than one dimension, it was decided to perform the rotation process. For this, the vertical rotation (varimax rotation) technique was used. Following the repeated rotations, 25 items were found to be gathering under three factors greater than 1.

Following the inspection of eigenvalues and variance explanation ratios through factor analysis, it was observed that the scale items were grouped under three factors. The variance percentages of these factors are 34.078, 19.428, and 16.717 respectively. All factors account for 70,223% of the total variance. Factor loading values of the items were between 0.627 and 0.792. Considering the items with the highest loading values under the emerging factors, the factors were named as “Attaching importance/value”, “Showing interest/fondness”, and “Disapproval/Avoidance”.

The Cronbach Alpha internal consistency coefficient of the scale was found as $\alpha=0.97$. To determine whether the scale distinguishes between the participants who demonstrated the measured behavior and who did not, the averages of lower 27% and upper 27% group scores were analyzed with independent samples t-test. After the statistical operations, the independent samples t-test results between the average item scores of the groups were observed to be varying between 18.291 and 43.252 and were statistically significant ($p<.01$) for all items. Analyses were performed on the correlations among the sub-factors of the scale and significant positive correlations were found between dimensions including Attaching importance/value and Showing interest/fondness ($r=0.76$; $p<0.000$), Attaching importance/value and Disapproval/Avoidance ($r=0.58$; $p<0.000$), and “Showing interest/fondness” and Disapproval/Avoidance ($r=0.64$; $p<.000$).

Confirmatory Factor Analysis (CFA) was performed to confirm the emerging structure of the scale. According to the analyzes, the fit indices of the scale were $\chi^2/df= 2.7$; NFI= .98; NNFI= .98; IFI= .98; RFI= .98; CFI= .98; RMR= .04 values indicate “perfect fit”, while GFI= .85 and RMSEA= .07 values indicate “acceptable fit”. When the results of the EFA and CFA were evaluated as a whole, it was concluded that the “Attitude Scale towards the Psychology of Religion Course” (ASTPRC) is a valid and reliable scale that can be used to measure attitudes towards the psychology of religion course.

Keywords: Psychology of Religion, Psychology of Religion attitude, Attitude, Attitude scale, Scale

Din Psikolojisi Dersine Yönelik Tutum Ölçeği Formunun Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması

Özet

İnsan din hakkında düşünmeye başladığı andan itibaren din psikolojisinin varlığından söz etmek mümkündür. Din psikolojisi hem kuramsal hem de uygulamada din eğitime ve din eğitimcilerine destek sağlamaktadır. Alanın temel kavramlarını ve dinî yaşam biçimini öğrenen bireyler, kendi duygu, düşünce ve davranışları ile başkalarının duygu, düşünce ve davranışlarını daha iyi anlamlandırabilme yeterliğine sahip olmaktadır. Bu bağlamda, ilahiyat öğrencilerinin din psikolojisi dersine ihtiyacının olduğu, atanacakları görevlerde iletişim kurma ve görevini etkili yapmada din psikolojisinde edindikleri bilgilerin katkılarının olacağı söylenebilir.

Din psikolojisi dersinin temel amacı; "bireyin dini hayatını bütün genişliği ve derinliğiyle anlamak ve açıklamaya çalışmaktır" Din psikolojisi dersinin bu amaca ulaşabilmesi, ilahiyat fakültelerindeki öğrencilerin bu derse yönelik tutumlarıyla ilişkilidir. Zira öğrencilerin derslere yönelik tutumları ile akademik başarıları arasında ilişki olduğu, dersle yönelik olumlu tutuma sahip öğrencilerin öğrenmeye daha kolay güdülendikleri, olumsuz tutuma sahip olanların ise derse olan ilgilerinin azaldığı bilinmektedir. Bu bağlamda ilahiyat fakültesi öğrencilerinin din psikolojisi dersine yönelik tutumlarının araştırılması önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tutumları incelemenin başlıca nedenlerinden biri davranışların kestirilmesine olanak vermesidir. Kişilerin belirli şeylere karşı ilgi veya ilgisizlik dereceleri tespit edilerek tutumlarının yoğunluğu anlaşılmasına çalışılır. Bu amaçla ilahiyat fakültesi öğrencilerinin Din Psikolojisi dersine yönelik tutumlarının belirlenmesinde kullanılacak bir ölçek geliştirme çalışması yapılması amaçlanmıştır. İlahiyat fakültesi öğrencilerinin Din Psikolojisi dersine yönelik tutumlarının bilinmesi, varsa olumsuz tutumları, bunların nedenlerinin ortaya çıkarılması dersin daha nitelikli hale gelmesine yönelik alınacak kararlara yol gösterici olacaktır.

Araştırma tarama modelinde yürütülmüştür. Çalışma grubu farklı illerde bulunan ilahiyat fakültesi 3. ve 4. sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Çalışma grubu 354'ü kadın (%73,6), 127'si erkek (%26,4) olmak üzere 481 öğrenciden oluşmaktadır. Literatür taraması sonucunda 42 maddelik bir havuz oluşturulmuş ve alınan uzman görüşü sonrasında madde sayısı 39'a düşürülmüştür. Toplanan veriler, SPSS 25.0 programına yüklenerek analiz için hazır hale getirilmiştir. Verilerin analizinde Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) tekniği ile ölçeğin faktör analizi yapılmıştır. Faktör yapısını doğruluğunu test etmek için ise Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) kullanılmıştır.

Ölçeğin geçerliği ile ilgili yapılan istatistiksel işlemler sonucunda, KMO değeri 0.965 çıkmıştır. KMO değerinin 0.90 üzerinde olması, örneklem büyüklüğü için

“mükemmel” olarak kabul edilmektedir. Bartlett Küresellik Testi’nin anlamlı olduğu ($X^2= 11144,785$; $p<.05$) görülmektedir. Bartlett testinin anlamlı olması veri setinin çok değişkenli normal bir dağılıma sahip olduğunu göstermektedir. Yamaç grafiği incelendiğinde, özdeğeri birden büyük üç faktörün ortaya çıktığı gözlenmiştir. Ölçeğin birden çok boyuta sahip olduğu görüldüğünden rotasyon işleminin yapılmasına karar verilmiştir. Bunun için dik döndürme (varimax rotation) tekniği kullanılmıştır. Tekrarlanan döndürme işlemleri sonucunda 25 maddenin 1’den büyük üç faktör altında toplandığı görülmüştür.

Faktör analizi sonucunda elde edilen özdeğer ve varyans açıklama oranları incelendiğinde, ölçek maddelerinin özdeğeri 1’den büyük üç faktör altında toplandığı görülmüştür. Bu faktörlerin varyans yüzdeleri sırasıyla; 34.078, 19.428 ve 16.717’dir. Faktörlerin tümü toplam varyansın %70.223’ini açıklamaktadır. Maddelerin yük değerlerinin 0.627 ile 0.792 arasında değiştiği gözlenmiştir. Ortaya çıkan faktörlerin altında yer alan yük değeri en yüksek olan maddeler dikkate alınarak bu faktörler; “Önemli bulma/Değer verme”, “İlgi duyma/Hoşlanma” ve “Kabullenmeme/Kaçınma” olarak isimlendirmiştir.

Ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı $\alpha=0.97$ olarak bulunmuştur. Ölçeğin ölçülmek istenen davranışı gösterenler ile göstermeyenleri ayırt edip etmediğini tespit etmek için %27’si alt ve %27’si üst grup puanlarının ortalamaları bağımsız örneklem t-testi ile incelenmiştir. Yapılan istatistiksel işlemler sonucunda grupların madde ortalama puanları arasındaki bağımsız gruplar t testi sonuçlarının 18.291 ile 43.252 arasında değiştiği ve tüm maddeler için istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($p<.01$) görülmüştür. Ölçeğin alt faktörlerinin birbirleriyle ve ölçeğin bütünüyle olan korelasyonlarının incelenmesi sonucunda, ölçeğin *Önemli bulma/Değer verme* boyutu ile *İlgi duyma/Hoşlanma* boyutu arasında ($r=0.76$; $p<0.000$) pozitif yönde, anlamlı; *Önemli bulma/Değer verme* boyutu ile *Kabullenmeme/Kaçınma* boyutu arasında ($r=0.58$; $p<0.000$) pozitif yönde, anlamlı; *İlgi duyma/Hoşlanma* boyutu ile *Kabullenmeme/Kaçınma* boyutu arasında ($r=0.64$; $p<.000$) pozitif yönde, anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Ölçeğin faktör yapısını doğrulamak amacıyla Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. Yapılan analizlerde ölçeğin uyum indekslerinin; $\chi^2/df=2.7$; NFI=.98; NNFI=.98; IFI=.98; RFI=.98; CFI=.98; RMR=.04 değerleri “mükemmel uyumu” gösterirken GFI=.85 ve RMSEA=.07 değerleri “kabul edilebilir uyumu” göstermektedir. Yapılan AFA ve DFA sonuçları bir bütün olarak değerlendirildiğinde, “Din Psikolojisi Dersine Yönelik Tutum Ölçeği”nin (DPDYTÖ) Din Psikolojisi dersine yönelik tutumların ölçülmesinde kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu sonuç ve kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Din Psikolojisi Tutum Ölçeği, Tutum, Tutum Ölçeği,

Giriş

İnsanın temel tecrübe kategorileri arasında bulunan din, başlangıçtan günümüze sürekli insanoğlu ile birlikte olmuştur.¹ Diğer yandan “psikolojinin konusu olan insanın ruhsal hayatı ve davranışlarını anlamaya yönelik çabaların insanlık tarihi kadar eski olduğu söylenebilir.”² Din ve psikoloji ilişkisine gelince, insanın din hakkında düşünmeye başladığı andan itibaren din psikolojisinin varlığından söz etmek mümkündür.³ Dini inancın birey üzerindeki etkisinin farkında olan psikologlar, dini psikolojinin araştırma konusu olarak görmüşlerdir.⁴ Psikolojik düşüncenin yeni olduğu, teorilerin, araştırma yöntemlerinin ve istatistikî imkânların bugünkü kadar gelişmiş olmadığı zamanlarda bile, öncü psikologlar dindarlığın psikolojik yansımalarının incelendiği çalışmalara yer vermiştir.⁵ Bilim ve din arasında süregelen tartışmaya rağmen, insan ve insanın mutluluğunun ortak nokta olarak ele alınması, din ve psikolojiyi, din psikolojisi alanında bir araya getirmiştir.⁶ Din ve psikoloji arasındaki ilişkiyi “bir dargın bir barışık kardeşler” şeklinde tanımlayan Köse,⁷ bu ilginin zamanla zorunlu birlikteliğe dönüşebileceği tahmininde bulunmaktadır.

Din Psikolojisi, insanın dini davranışlarını inceleyen,⁸ insanın yaşamındaki dinin ve maneviyatın doğasını ve işlevini tanımlamak, keşfetmek ve anlamak için psikolojik teorilerin ve yöntemlerin kullanıldığı akademik bir disiplindir.⁹ Din psikolojisi, psikolojinin yöntemlerinin ve yorumlayıcı çerçevelerinin dinin geniş alanına sistematik olarak uygulanmasından oluşur.¹⁰ O, dini inanç ve olguların gerçekliğiyle ilgilenmez, insanın dini

¹ Bilal Sambur, “Din ve Psikoloji İlişkisini Yeniden Düşünmek”, *İslami Araştırmalar Dergisi* 19/3 (2006), 424.

² Hayati Hökelekli, “İslam Geleneğinde Psikoloji Kültürü”, *İslami Araştırmalar Dergisi* 19/3 (2006), 409.

³ Hüseyin Cihat Şahin, *Yapı ve Fonksiyon Açısından Din Psikolojisi* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 31.

⁴ Sevde Düzgüner, “Dini Psikoloji ve İslam Psikolojisi Bağlamında Din Psikolojisini Yeniden Düşünmek”, *İslami İlimler Dergisi* 12/3 (2017), 143.

⁵ Robert A. Emmons- Raymond F. Paloutzian, “The Psychology of Religion”, *Annual Review of Psychology* (2003), 378.

⁶ Zuhâl Ağılkaça- Şahin, “Psikoloji Bilimi Yaklaşımları”, *Din Psikolojisi*, ed. Halil Apaydın vd. (İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2020), 13-34.

⁷ Ali Köse, “Psikoloji ve Din: Bir Dargın Bir Barışık Kardeşler”, *İslami Araştırmalar Dergisi* 19/3 (2006), 2.

⁸ Mustafa Doğan Karacoşkun, “Din Psikolojisi Bilimi ve Türkiye’deki Gelişimi”, *Din Psikolojisi*, ed. Mustafa Doğan Karacoşkun (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 64.

⁹ Lewis R. Rambo - Matthew S. Haar Farris, “Psychology of Religion: Toward a Multidisciplinary Paradigm”, *Pastoral Psychol* 61/5-6 (2012), 712.

¹⁰ David Wulff, “Psychology of Religion”, *Encyclopedia of Psychology and Religion*, ed. David A. Leeming (New York: Springer, 2014), 1424.

hayatını bütün genişliği ve derinliği ile anlamaya ve açıklamaya çalışır.¹¹ Din psikolojisi, din olgusu, dinselilik, dindarlık, dini hayat, dini tutum ve davranışlar, dini tecrübe ve duygular vb. konuları psikolojik yöntemlerle araştırmayı, tasvir etmeyi ve açıklamayı hedefler.¹² Din psikolojisi, genel psikolojinin diğer alanlarıyla ilişkili olan, “araştırmaları evrensel bir boyut kazanan ve önemi giderek artan güçlü bir araştırma alanı” olarak ortaya çıkmıştır.¹³ Din psikolojisinin amacı; “bireyin dini hayatını bütün genişliği ve derinliğiyle açıklamak”,¹⁴ konusu; “dindar ya da olumlu veya olumsuz bir şekilde din ile bir bağı bulunan insanı psikolojik bakımdan anlamaya çalışmaktır.”¹⁵ “Din psikolojisi, psikolojinin bir dalı olarak onun ilkelerine ve yöntemlerine uygun araştırmalar yapar, psikolojinin diğer dallarıyla yakın ilişki içerisinde bulunur ve onlardan yararlanır.”¹⁶

Ülkemizde din psikolojisi adıyla ilk eser 1952 yılında Bedi Ziya Egemen tarafından yazılmıştır. Nurettin Topçu'nun bu alanda yazdığı makaleler önemlidir. Bununla birlikte Neda Armaner'in yaptığı yayımlar din psikolojisinin gelişmesine katkı sağlamıştır.¹⁷ Türkiye'de ilk defa Darülfünun İlahiyat Fakültesi'nde okutulmaya başlanan Din Psikolojisi dersi, 1949 yılında Ankara İlahiyat Fakültesi programlarında yer almıştır. Daha sonra bazı değişikliklerin yaşanması ile birlikte 1991 yılından itibaren Din Psikolojisi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü altında bağımsız bir anabilim dalı olarak ortaya çıkmıştır.¹⁸ Sonrasında ilahiyat fakültelerinde din psikolojisi alanında yapılan lisansüstü tez çalışmaları ve yapılan çeviriler din psikolojisi literatürünün gelişmesine katkı sağlamıştır.¹⁹ Türkiye'de Din Psikolojisi dersi - Batı'ya kıyasla, yarım yüzyıl daha geç başlamış olmasına rağmen alandaki akademik çalışmalar halen devam etmektedir. Son zamanlarda ilahiyat fakültelerinin sayısındaki artış ile birlikte “Türkiye'de bu bilim dalının yıldızının giderek parlayacağı, alana olan ilginin gittikçe artacağı ve orta ve uzun vadede istenilen düzeye geleceği” öngörülmektedir.²⁰ Nitekim dersi alan öğrencilerin derse yönelik tutumları ile lisansüstü çalışmalarında bu

¹¹ Faruk Karaca, *Din Psikolojisi* (Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık, 2011), 24.

¹² Abdulvahid Sezen, “Din Psikolojisi ve Tarihçesi”, *Psikoloji Bilimi*, ed. Halil Apaydın vd. (İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2020), 36.

¹³ Emmos - Paloutzian, “The Psychology of Religion”, 106.

¹⁴ Karaca, *Din Psikolojisi*, 36.

¹⁵ Hayati Hökekleli, *Din Psikolojisi* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2010), 4.

¹⁶ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2008), 34.

¹⁷ Peker, *Din Psikolojisi*, 55.

¹⁸ Kenan Sevinç, “Türkiye'de Din Psikolojisi Alanında Yapılan Lisansüstü Tezler Üzerine Bir İnceleme”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SAUIFD)* 15/28(2013), 246.

¹⁹ Peker, *Din Psikolojisi*, 55.

²⁰ Mustafa Koç, “Türkiye'de Din Psikolojisi Çalışmaları (1949–2013) Üzerine Genel Bir Bakış”, *Balıkesir İlahiyat Dergisi* 1/2 (2015), 325.

alanı tercih eden çok sayıda akademisyen adayının olması, din psikolojisine yönelik ilginin arttığını göstermektedir.²¹

Dini yaşantının anlaşılması ve dini yaşamda ortaya çıkan sorunların çözümüne katkı sağlaması açısından din psikolojisi önemli bir alandır.²² Din psikolojisi hem kuramsal hem de uygulamada din eğitime ve din eğitimcilerine destek sağlamaktadır. Alanın temel kavramlarını ve dini yaşam biçimini öğrenen bireyler, kendi duygu, düşünce ve davranışları ile başkalarının duygu, düşünce ve davranışlarını daha iyi anlamlandırabilme yeterliğine sahiptir.²³ Bu bağlamda, ilahiyat öğrencilerinin din psikolojisi dersine ihtiyacının olduğu,²⁴ atanacakları vaiz, müftü, imam hatip ya da Kur'an kursu öğreticiliği görevlerinde din psikolojisi dersinin iletişim kurma ve görevini etkili yapmada önemli katkılarının olacağı²⁵ söylenebilir. Yine, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, İmam-Hatip Meslek Dersleri Öğretmenlerinin pedagojik formasyonları kadar, dini gelişimin doğası hakkında bilgi sahibi olmalarının da önemi büyüktür.²⁶ Yenen tarafından yapılan çalışmada; "din psikolojisi alan ilahiyat fakültesi öğrencilerinin din psikolojisi dersinden öz-farkındalık, dini konu ve olaylara farklı açılardan bakabilme, kendini ifade etme, dini hayatı ve farklı dindarlık biçimlerini anlayabilme, özgüven, empati gibi" kazanımlar elde ettikleri saptanmıştır.²⁷ İlahiyat fakültelerinden mezun olan öğretmenlerin din psikolojisi alanındaki bilgi ve birikimleri, sunacakları eğitim hizmetinin niteliğini arttıracaktır.

Din psikolojisi dersinin temel amacı; "bireyin dini hayatını bütün genişliği ve derinliğiyle anlamak ve açıklamaya çalışmaktır."²⁸ Din psikolojisi dersinin bu amaca ulaşabilmesi, her şeyden önce, ilahiyat fakültelerinde okuyan öğrencilerin derse yönelik tutumlarıyla ilişkilidir. Zira öğrencilerin derslere yönelik tutumları ile akademik başarıları arasında ilişki olduğu, derse yönelik olumlu tutuma sahip öğrencilerin öğrenmeye daha kolay

²¹ Karaca, *Din Psikolojisi*, 29.

²² Doğan, Karacoşkun, "Din Hizmetleri Psikolojik Formasyon Yeterliğinin ve İlahiyat Fakültelerindeki Önemi ve İlahiyat Fakültelerindeki Psikoloji Eğitimi Üzerine Görüş ve Öneriler" *Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu*, (İsparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2004), 84, 85.

²³ Hasan Kayıklık, "İçerik ve Kazanım Açısından Din Psikolojisi" *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2003), 83-102.

²⁴ Ağılkaya Şahin, *Psikoloji Bilimi Yaklaşımları*, 15.

²⁵ Abdulvahid Sezen, "Din Psikolojisi ve Tarihçesi", *Din Psikolojisi*, ed. Halil Apaydın vd. (İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2020), 35-52

²⁶ Karaca, *Din Psikolojisi*, 43.

²⁷ İlker Yenen, "Din Psikolojisi Dersinin Öğrencilerin Bireysel Kazanımları Açısından Değerlendirilmesi: DEÜ İlahiyat Fakültesi Örneği", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Özel Sayısı* (2016), 149-189.

²⁸ Karaca, *Din Psikolojisi*, 41.

güdülandıkları²⁹, olumsuz tutuma sahip olanların ise derse olan ilgilerinin azaldığı bilinmektedir. Bu bağlamda ilahiyat fakültesi öğrencilerinin din psikolojisi dersine yönelik tutumlarının araştırılması önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Tutumlar, çevrenin tanımlanabilir özelliklerine, kişilere, nesnelere, olaylara ya da fikirlere duyulan hoşlanma ve hoşlanmamalardır.”³⁰ Tutumlar, “bireyin davranışlarını yönlendiren, güdülenmeye hazırlayan bir etmen”,³¹ “bireyin, diğer bireylere, olaylara ve durumlara karşı bireysel etkinliklerdeki seçimini etkileyen kazanılmış içsel bir durum”,³² “davranışa hazırlayıcı bir eğilim”³³ olarak nitelendirilebilir. Bireyler tutumun nesnesine karşı ya olumlu ya da olumsuz tutumlar gösterebilir; tutumları henüz yönlenmemiş bireyler ise tutum nesnesine karşı kararsız kalabilirler.³⁴ Tutumlar zihin, duygu ve davranış unsurlarından oluşur. Tutumların zihni unsuru, “bireyin tutumuna konu teşkil eden objeye dair bilgi ve inançları”; duygu unsuru, “kişinin o objeden hoşlanması veya hoşlanmaması, onu sevip sevmemesi”; davranış unsuru ise “tutum objesiyle ilişkili olan her çeşit davranışa hazır olma durumudur.”³⁵ Tutumlar doğrudan doğruya gözlenemez ancak kişilerin yaptıklarından ve söylediklerinden çıkarılabilirler.³⁶

Tutumlar araştırmacıların inceledikleri durumlar arasında yer almaktadır. Tutumları incelemenin başlıca nedenlerinden biri davranışların kestirilmesine olanak verecekleri beklentisidir.³⁷ Kişilerin belirli şeylere karşı ilgi veya ilgisizlik dereceleri tespit edilerek tutumlarının yoğunluğu anlaşılmasına çalışılır.³⁸ Bireyin tutumlarını öğrenebilmek için de onların düşüncelerinden, duygularından ve davranışlarından bilgi alınmaya çalışılır. Bunun için bazı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan biri, bireyin kendisinden bilgi almaktır. Bilgi bireylerden yüz yüze alınabileceği gibi anketler, ölçekler, günlükler, tamamlanmamış tümceler ya da öyküler gibi

²⁹ Münire Erden, “Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Sertifikası Derslerine Yönelik Tutumları”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 11 (1995), 99.

³⁰ Rita L. Atkinson - Richard C. Atkinson - Ernest R. Hilgard, *Psikolojiye Giriş II*, (İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1995), 721.

³¹ Erden, “Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Sertifikası Derslerine Yönelik Tutumları”, 99.

³² Nuray Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim, Kuramdan Uygulamaya* (Ankara: Yargı Yayınevi, 2013), 417.

³³ Çiğdem Kağıtçıbaşı, *İnsan ve İnsanlar* (İstanbul: Everin Basım Yayım Dağıtım, 1988), 84.

³⁴ Jale Balaban Salı, “İçerik türlerine dayalı öğretim”, *Kuralların Öğretimi*, ed. Ali Şimşek (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2006), 137.

³⁵ Peker, *Din Psikolojisi*, 146.

³⁶ Sulhi Dönmezer, *Toplumbilim* (İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 1994), 84.

³⁷ Atkinson, Atkinson & Hilgard, *Psikolojiye Giriş II*, 726.

³⁸ Dönmezer, *Toplumbilim*, 89.

tekniklerle de alınabilmektedir.³⁹ Tutumlar, bugüne kadar, tutuma yönelik bir ölçeğin geliştirilmesi ve uygulanması ile ölçülmüştür.⁴⁰ Bu amaçla önce araştırmaya konu olan durumla ilgili cümle, sıfat ya da ifadelerden oluşan bir liste hazırlanır. Daha sonra bireylerin bu listede yer alan ifadelere gerçek duygularını yansıtarak tepkide bulunması istenir.⁴¹ Bireylerden bilgi alınmasında farklı türde ölçekler bulunmakla birlikte tutumların ölçülmesinde en yaygın kullanılan ölçek türlerinden biri likert tipi tutum ölçekleridir. Likert tipi ölçeklerin yaygın olarak kullanılmasının temel nedenlerinden biri, diğer ölçeklere göre daha kolay geliştirilmesi ve daha kullanışlı olmasıdır.⁴²

Kişilerde bir nesneye karşı olumlu tutum oluşturmak ve olumsuz tutumu değiştirmek kolay değildir. Öğrencilerin derse yönelik olumsuz tutumlarının değiştirilebilmesi için ise öncelikle bu tutumun oluşmasına neden olan durumların belirlenmesi gerekmektedir. Bu nedenle ilahiyat fakültesi öğrencilerinin Din Psikolojisi dersine yönelik tutumlarının bilinmesi, varsa olumsuz tutumlarına ilişkin nedenlerin ortaya çıkarılmasının dersin daha nitelikli hale gelmesine yönelik alınacak kararlara yol gösterici olacağı varsayılmaktadır. Bu amaçla ilahiyat fakültesi öğrencilerinin Din Psikolojisi dersine yönelik tutumlarının belirlenmesinde kullanılacak bir ölçek geliştirme çalışması yapılması amaçlanmıştır. Ölçeğin, öğrencilerin Din Psikolojisi dersine yönelik tutumlarının tespit edilmesinde önemli bir işlevi olacağı düşünülmektedir.

Diğer yandan yapılan literatür taraması sonucunda, İlahiyat öğrencilerinin din psikolojisine yönelik tutumlarını belirlemeye yönelik az sayıda çalışmanın yapıldığı,^{43,44,45} bu çalışmaların genel olarak doğrudan din psikolojisine yönelik tutumların ölçülmesi amacı taşımadığı görülmüştür. Yapılan literatür taraması sonucunda elde edilen bilgiler ve araştırma sonuçları, Din Psikoloji dersine yönelik tutumların ölçülebilmesi için geçerli ve güvenilir bir ölçeğe ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Bu amaçla, Din Psikoloji dersine yönelik tutumların ölçülmesinde kullanılacak geçerli ve güvenilir bir ölçme

³⁹ Balaban-Salı, *Tutumların Öğretimi*, 146.

⁴⁰ Ata Tezbaşaran, *Likert Tipi Ölçek Hazırlama Kılavuzu* (e-Kitap, 2008), 5.

⁴¹ Ezel Tavşancıl, *Tutumların Ölçülmesi Ve SPSS ile Veri Analizi* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2014), 107.

⁴² Tavşancıl, *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*, 139.

⁴³ Yenen, "Din Psikolojisi Dersinin Öğrencilerin Bireysel Kazanımları Açısından Değerlendirilmesi: DEÜ İlahiyat Fakültesi Örneği", 189.

⁴⁴ Şahin, *Yapı ve Fonksiyon Açısından Din Psikolojisi*, 31.

⁴⁵ Ali Yüksel - Muhammed Kızılgeçit, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Din Psikolojisi Dersine Yönelik Algısı Üzerine Nitel Bir Araştırma", *Trabzon İlahiyat Dergisi* 8/1 (2021).

aracının geliştirilmesinin alana önemli ölçüde katkı sağlayacağı sonucuna varılmıştır.

Yöntem

Araştırma Modeli

Araştırma tarama yöntemine dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Tarama modelleri; “geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Araştırmacı olay ya da durumu olduğu gibi yansıtmaya çalışır”.⁴⁶

Çalışma Grubu

AFA ve DFA analizlerinde iki yol takip edilmektedir. Birincisinde; yeteri kadar veri toplanır, ardından veri seti rastgele iki gruba ayrılır. Birinci grupla AFA, ikinci grupla DFA yapılır. İkincisinde ise, iki ayrı gruptan veri toplanarak biri için AFA, diğeri DFA yapılır.⁴⁷ Bu çalışmada ikinci yol tercih edilmiş, her iki analiz için iki farklı çalışma grubu kullanılmıştır. Birinci çalışma grubu, dokuz ayrı ilahiyat fakültesinde 2020-2021 öğretim yılında Din Psikolojisi dersini alan 354’ü kadın (%73,6), 127’si erkek (%26,4) olmak üzere 481 öğrenciden oluşmaktadır. İkinci çalışma grubu altı ilahiyat fakültesinde 2021-2022 yılında Din Psikolojisi dersini alan 258’ü kadın (%74,8), 87’si erkek (%25,2) olmak üzere 345 öğrenciden oluşmaktadır. Açımlayıcı faktör analizi (AFA) birinci gruptan elde edilen veriler üzerinden, doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ikinci çalışma grubundan elde edilen veriler üzerinden yapılmıştır.

Ölçeğin Geliştirilmesinde İzlenen İşlem Basamakları

Madde Havuzunun Oluşturulması

Araştırmada, ilgili literatür taranarak olumlu ve olumsuz tutum ifadelerinden oluşan 42 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuştur. Maddelerin ilgili alanı kapsamasına dikkat edilmiştir. Oluşturulan madde havuzuna dayalı olarak bir taslak likert ölçüm türünde bir form düzenlenmiştir.

Uzman Görüşü Alınması

Taslak form, kapsam ve görünüm geçerliğine yönelik olarak din psikolojisi alanındaki üç öğretim üyesinin “açıklık, gereklilik ve özgünlük” açısından yorumları istenmiştir. Bu havuzda yer alan her bir madde için “uygun”, “kısmen uygun” ve “uygun değil” değerlendirmeleri yapmaları için

⁴⁶ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Teknikleri* (Ankara: Nobel Yayınları, 2009), 77.

⁴⁷ Fatih Orçan, “Exploratory and Confirmatory Factor Analysis: Which One to Use First?” *Journal of Measurement and Evaluation in Education and Psychology* 9/4 (2018), 414.

uzmanlardan görüş alınmıştır. Alınan görüşler doğrultusunda dört madde üzerinde düzeltme yapılmış ve üç madde taslak formdan çıkarılarak madde sayısı 39'a düşürülmüş, ayrıca 4 maddenin ifadesinde düzeltme yapılmıştır. Uzman görüşü alınarak ölçeğin kapsam ve görünüm geçerliği sağlanmıştır. Ölçeğin taslak formunda kişilerin ölçek maddelerine katılma dereceleri (1) "Kesinlikle katılmıyorum" (2) "Katılmıyorum", (3) "Kararsızım", (4) "Katılıyorum" ve (5) "Kesinlikle katılıyorum" biçiminde sınıflandırılmıştır.

Uygulama

Ölçek formu, 2020-2021 öğretim yılında din psikolojisi dersini almış ilahiyat fakültelerine devam eden 354'ü kadın, 127'si erkek toplam 481 öğrenciye uygulanmıştır. Veriler pandemi nedeniyle internet ortamında toplanmıştır. Bu amaçla anket formu Google dokümanlar üzerinden öğrencilerle link gönderilerek paylaşılmış ve gönüllü katılım ile araştırmanın verileri elde edilmiştir. Elde edilen veriler SPSS 25.0 programına yüklenerek geçerlik ve güvenilirlik analizleri için hazır hale getirilmiştir.

Verilerin Analizi

Veri setindeki değişkenlerden oluşan temel faktörlerin ortaya çıkarılması faktör analizi tekniği ile yapılmaktadır. "Faktör analizi, ölçek geliştirme ya da ölçek uyarılama çalışmalarında ve bir ölçeğin farklı bir amaç ya da farklı bir örneklem için kullanıldığı çalışmalarda, yapı geçerliğini test etmek için kullanılan bir tekniktir."⁴⁸ Ölçek geliştirme çalışmalarında ölçeğin faktör yapısı, Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yaklaşımları ile incelenmektedir.

AFA, "ölçme aracında yer alan maddelerin kaç alt boyut altında toplanabileceğini ve aralarında ne tür bir ilişki olduğunu belirleme tekniğidir."⁴⁹ "Değişkenler arasındaki ilişkiye yönelik herhangi bir fikrin veya öngörünün olmadığı durumlarda" AFA kullanılarak ilişki ortaya çıkarılmaya çalışılır.⁵⁰ DFA ise ölçek geliştirme sürecinde daha önce AFA ile belirlenmiş bir yapının doğrulanıp doğrulanmadığının test edilmesi ile ilgilidir.⁵¹ "AFA değişkenlerin olası kuramsal yapısını görmeyi sağlarken, DFA kuramsal yapının desteklenip desteklenmediğine ilişkin deneysel kanıt oluşturur."⁵²

⁴⁸ Ömay Çokluk - Güçlü Şekercioğlu - Şener Büyüköztürk, *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve Lisrel Uygulamaları* (Ankara: Pegem Akademi, 2014), 177.

⁴⁹ İsmail Seçer, *Psikolojik Test Geliştirme ve Uygulama Süreci. SPSS ve Lisrel Uygulamaları* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2015), 78.

⁵⁰ Remzi Altunışık - Recai Coşkun - Serkan Bayraktaroglu - Engin Yıldırım, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (Sakarya: Sakarya Yayıncılık, 2010), 264.

⁵¹ Seçer, *SPSS ve LISREL ile Pratik Veri Analizi*, 154.

⁵² Laura. D. Goodwin, *The Role of Factor Analysis In The Estimation of Construct Validity* (Measurement in Physical Education and Exercise Science, 1999) 'ten aktaran Gizem Uyumaz - Ezgi

Bir başka ifadeyle AFA'da tanımlanan faktör yapısının yeni bir örnekleme çalışıp çalışmadığını incelemek için ikinci adım olarak DFA kullanılabilir.⁵³ DFA, faktör yapısının geçerliği konusunda kuramsal olarak çok daha sağlıklı bilgiler verdiği için açıklayıcı faktör analizinden daha güçlüdür.⁵⁴ Bu çalışmada faktör yapısının ortaya çıkarılması için AFA, bu yapının başka bir örnekle ile doğruluğunu test etmek için ise DFA kullanılmıştır.

Bulgular

Analiz iki aşamada gerçekleştirilmiştir. Birinci aşamada açıklayıcı faktör analizi (AFA), ikinci aşamada doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır.

DPDYTÖ'nün Açıklayıcı Faktör Analizi

Ölçeğin Geçerliğine İlişkin Bulgular

Veri setinin faktör analizine uygun olup olmadığı Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett Küresellik Testi ile incelenmiş, elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 1. KMO ve Bartlett Küresellik Testi sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Uyum Ölçüsü		.965
Bartlett Küresellik Testi	X ²	11144,785
	sd	300
	p	.000

Açıklayıcı faktör analizinde KMO değeri 0.965 çıkmıştır. KMO değerinin 0.90 üzerinde olması, örneklem büyüklüğü için "mükemmel" olarak kabul edilmektedir.⁵⁵ Bartlett Küresellik Testi'nin anlamlı olduğu ($X^2= 11144,785$; $p<.05$) görülmektedir. Bartlett testinin anlamlı olması veri setinin çok değişkenli normal bir dağılıma sahip olduğunu göstermektedir.⁵⁶ Her bir maddenin faktör analizi için ölçekte kalıp kalmamasına karar vermek için Anti-İmaj korelasyon matrisine bakılmıştır. Anti-İmaj korelasyon matrisinin köşegen elemanları örneklemin faktör analizine uygunluğunun bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Maddelerin faktör çözümlenmesine devam etmek için bu değerlerin 0.5'in üstünde olması gerekmektedir.⁵⁷ Bu çalışmada

Mor – Dirlık - Ömay Çokluk, "Açıklayıcı Faktör Analizinde Tekrar Edilebilirlik: Kavram ve Uygulama", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 16/2 (2016), 660.

⁵³ Donna Harrington, *Confirmatory Factor Analysis* (New York: Oxford University Press, 2009), 10.

⁵⁴ Hüner Şencan, *Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Güvenilirlik ve Geçerlilik* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2005), 408.

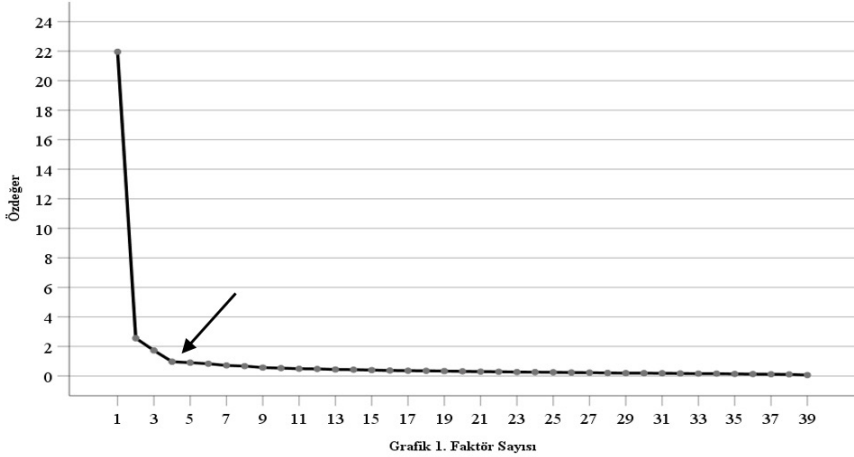
⁵⁵ Şencan, *Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Güvenilirlik ve Geçerlilik*, 384.

⁵⁶ İsmail Seçer, *SPSS ve LISREL ile Pratik Veri Analizi* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2015), 158.

⁵⁷ Altunışık - Coşkun - Bayraktaroğlu - Yıldırım, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, 292.

maddelerin keşim noktalarındaki değerlerin 0.984a -0.901a arasında değiştii grldğnden maddelerin tamamının faktör analizi içinde kalmasına karar verilmiştir. Yapılan istatistiklerden elde edilen veriler leiğin faktör analizine devam edilebileceğini göstermektedir. Verilerin istatistiksel analizinde temel bileşenler analizi tekniği uygulanmıştır. “Temel bileşenler analizi bir değiştken azaltma ve anlamlı kavramsal yapılarla ulaştmayı amaçlayan, uygulamada en sık ve yaygın olarak kullanılan, okunması kolay bir istatistiksel tekniktir.”⁵⁸

leiğin faktör sayısına karar verebilmek için yamaç grafiği incelenmişt, öz değerler ve açıklanan varyans oranlarına bakılmıştır. Yamaç grafiği incelendiğinde eğimin ilk olarak hızlı bir düşüş gösterdiği ve dördüncü noktadan itibaren dzleştiiği, nokta aralıklarına bakıldığında özdeğeri birden büyük  faktörün ortaya çıktığı görülmektedir (Grafik 1.).

Grafik 1. Faktör Sayısı

Yamaç grafiği incelendikten sonra faktör yük değerlerini görmek amacıyla “Component Matrix” tablosuna bakılmışt ve leiğin birden çok boyuta sahip olduğu grldğinden rotasyon işleminin yapılmasına karar verilmiştir. Bunun için dik döndürme (varimax rotation) tekniği kullanılmıştır.

⁵⁸ Şener Büyüköztürk, *Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı* (Ankara: Pegem Akademik Yaycılık, 2012), 118.

“Faktör döndürmede amaç değişkenlerin belirli faktörlere yüksek yüklemeler yapmasını, ancak diğer faktörlere ise oldukça düşük yüklemeler yapmasını sağlamaktır.”⁵⁹ Faktör analizi sonucunda faktör yük değerleri 0.40’ın altında olan, buldukları faktör altında diğer maddelerle anlam olarak bütünlük sağlamayan ve aynı maddenin yük değerleri arasında .10 ve daha küçük olan 14 madde (2, 7, 9, 11, 13, 16, 18, 19, 20, 21, 25, 26, 37, 38) ölçekten çıkarılmıştır. Tekrarlanan döndürme işlemleri sonucunda 25 maddenin 1’den büyük üç faktör altında toplandığı görülmüştür. Faktör yükleri, özdeğerler, açıklanan varyans ve toplam varyans yüzdeleri tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Din Psikolojisi Dersi’ne yönelik tutum ölçeğinin faktör analiz sonuçları ve açıklanan varyans değerleri.

Faktörler ve Maddeler	1. Faktör yükü	2. Faktör yükü	3. Faktör yükü
Faktör 1: Önemli Bulma/Değer Verme			
1(6) Din psikolojisi dersi ilahiyat fakültelerinde olması gereken bir derstir.	.780	-	-
2(3) Din psikolojisi dersinin mesleki başarıma katkı sağlayacağını düşünüyorum.	.755	-	-
3(4) Din psikolojisi konularının bireysel ve sosyal hayatta gerekli olduğunu düşünüyorum.	.753	-	-
4(5) Din psikolojisi dersi benim için önemli bir derstir.	.687	-	-
5(8) Din psikolojisi din alanında hizmet veren kişiler için önemli bir derstir.	.713	-	-
6(1) Din psikolojisi dersi gerekli bir derstir.	.694	-	-
Faktör 2: İlgî Duyma/Hoşlanma			
7(24) Din psikolojisi dersi ile ilgili araştırma yapmak isterim.	-	.786	-
8(30) Din psikolojisi dersi konularını öğrendikçe ilgim artıyor.	-	.792	-
9(17) Din psikolojisi dersinde zamanın nasıl geçtiğini anlamıyorum.	-	.790	-
10(29) Din psikolojisi alanında uzmanlaşmak isterim.	-	.738	-
11(28) Din psikolojisi dersi benim için ilgi çekici bir derstir.	-	.775	-
12(27) Din psikolojisi dersini kaçırmak istemem.	-	.754	-
13(23) Din psikolojisi dersinin konuları bana eğlenceli gelir.	-	.760	-
14(31) Din psikolojisi dersi konularına merak duyuyorum.	-	.740	-
15(22) Din psikolojisi dersinin konuları her zaman ilgimi çeker.	-	.750	-
16(15) Din psikolojisi dersine çalışmayı seviyorum.	-	.755	-
17(14) Din psikolojisi konularını çalışmak benim için zevkli ve güdülevicidir.	-	.748	-
18(12) Din psikolojisi dersini seviyorum.	-	.691	-
19(10) Din psikolojisi dersi benim için zevkli bir derstir.	-	.681	-

⁵⁹ Altunışık - Coşkun - Bayraktaroğlu - Yıldırım, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, 276.

Faktör 3: Kabullenmeme/Kaçınma			
20(33) Din psikolojisi dersi olduğu saatte derse girmek istemem.	-	-	.784
21(39) Din psikolojisi dersi endişelendiğim bir derstir.	-	-	.716
22(34) Din psikolojisi dersi ödevlerini yapmak istemem.	-	-	.705
23(32) Din psikolojisi dersi en çok korktuğum derslerden biridir.	-	-	.715
24(35) Din psikolojisi dersi konularını öğrenmek istemem.	-	-	.661
25(36) Din psikolojisi dersi diğer derslere göre çalışmak istemediğim bir derstir.	-	-	.627
Özdeğerler	14.27	1.843	1.441
	2		
Açıklanan Varyans	34.07	19.42	16.717
	8	8	
Toplam Varyans			%70.223

Ölçeğin özdeğeri ve varyans açıklama oranları incelendiğinde, ölçek maddelerinin özdeğeri 1'den büyük sırasıyla 14.272, 1.843 ve 1.441 değerlerin üç faktör altında toplandığı görülmüştür. Bu faktörlerin varyans yüzdeleri sırasıyla; 34.078, 19.428 ve 16.717'dir. Faktörlerin tümü toplam varyansın %70.223'ünü açıklamaktadır. Varyansın yüzdesi bize her bir faktörün toplam varyansa ne kadar katkıda bulunduğunu söyler. "Varyans oranlarının yüksek çıkması ölçeğin faktör yapısının güçlü olduğuna" işaret etmektedir.⁶⁰ Faktör sayısının birden fazla olduğu ölçeklerde alt faktörlerin ayrı ayrı ölçek toplam varyansının en az %5'ini açıklaması beklenmektedir.⁶¹ Scherer, Wiebe, Luther ve Adams'a (1988) göre⁶², açıklanan varyansın %40 ile %60 arasında olması ideal olarak görülmektedir. Maddelerin faktörlerdeki yük değerlerinin 0.627 ile 0.792 arasında değiştiği gözlenmiştir. Madde yük değerlerinin 0.45 ya da daha yüksek olması madde seçimi için iyi bir ölçüt olarak kabul edilmektedir.⁶³ Yük değerlerinin 0.63 olması "çok iyi", 0.71 olması ise "mükemmel" olarak değerlendirilmektedir.⁶⁴ Buna göre ölçek madde yük değerlerinin çok iyi ve mükemmel olduğu söylenebilir. Ortaya çıkan faktörlerin altında yer alan yük değeri en yüksek olan maddeler dikkate alınarak bu faktörler; "Önemli bulma/Değer verme", "İlgi duyma/Hoşlanma" ve "Kabullenmeme/Kaçınma" olarak isimlendirilmiştir.

⁶⁰ Tavşancıl, *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*, 48.

⁶¹ Seçer, *SPSS ve LISREL ile Pratik Veri Analizi*, 164.

⁶² Robert F. Scherer - Frank A. Wiebe - David C. Luther - Janet S. Adams, *Dimensionality of Coping: Factor Stability Using The Ways of Coping Questionnaire* (Psychological Reports, 1988)'ten aktaran Ezel Tavşancıl, *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2014), 107.

⁶³ Büyüköztürk, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, 118.

⁶⁴ Çokluk - Şekercioğlu - Büyüköztürk, *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve Lisrel Uygulamaları*, 194.

Ölçeğin Güvenirliğine İlişkin Bulgular

Ölçeğin her bir alt boyutlarına ilişkin maddeler, bunların en yüksek ve en düşük faktör yükleri ile güvenirlilik katsayıları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Ölçeğin alt ölçeklerin madde sayıları, faktör yükleri ve cronbach alpha güvenirlilik katsayıları

Alt Ölçekler	Madde Sayısı	Faktör Yükleri	Cronbach α	Örnek Maddeler
1. Önemli Bulma/ Değer Verme	6	0.69-0.78	.92	♦ Din psikolojisi dersi benim için önemli bir derstir.
2. İlgı duyma/ Hoşlanma	13	0.68-0.79	.97	♦ Din psikolojisi dersinin konuları her zaman ilgimi çeker.
3. Kabullenmeme/ Kaçınma	6	0.63-0.78	.86	♦ Din psikolojisi dersi endişelendiğim bir derstir.
4. Ölçeğin Tamamı	25	0.63-0.79	.97	

Ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı $\alpha=0.97$ olarak bulunmuştur. Ölçeğin iç tutarlığı için iç tutarlık katsayısının $\alpha=0.70$ üzerinde olması ölçeğin güvenirliliği sınır kabul edilmektedir. Buna göre ölçeğin yüksek düzeyde iç tutarlığa sahip olduğu görülmektedir. Ölçeğin tamamı ve alt boyutları güvenirlilik katsayıları 0.86 ile 0.97 arasında değişmektedir. Buna göre ölçeğin güvenirlilik düzeyinin oldukça yüksek olduğu söylenebilir.

Ölçeğin ölçülmek istenen davranışı gösterenler ile göstermeyenleri ayırt etmek için %27'si alt ve %27'si üst grup puanlarının ortalamaları bağımsız örneklem t-testi ile incelenmiş ve maddelerin ölçtükleri özellikler açısından ayırt ediciliklerini belirlemek amacıyla madde toplam korelasyonları hesaplanmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Ölçeğin maddeleri için madde-toplam korelasyonları ve %27'lik alt ve üst grup puanları arasındaki ilişkisiz t testi sonuçları

Faktörler	Madde No	Alt %27 Grup n= 129		Üst %27 Grup n= 129		t	p	Düzeltilmiş Madde Toplam Korelasyonu
		\bar{X}	Ss	\bar{X}	Ss			
Önemli Bulma/ Değer Verme	1(6)	3.52	.92	5.00	.00	18.29 1	.000**	.695
	2(3)	3.54	.77	5.00	.00	21.47 9	.000**	.696
	3(4)	3.52	.81	5.00	.00	20.62 1	.000**	.694
	4(5)	3.23	.81	5.00	.00	24.63 1	.000**	.782
	5(8)	3.57	.83	5.00	.00	19.36 8	.000**	.599
İlgi duyma/ Hoşlanma	6(1)	3.63	.67	5.00	.00	23.04 5	.000**	.681
	7(24)	2.46	.66	4.77	.42	33.38 9	.000**	.809
	8(30)	2.54	.67	4.89	.31	35.94 8	.000**	.811
	9(17)	2.23	.63	4.75	.43	37.36 1	.000**	.735
	10(29)	1.84	.56	4.66	.47	43.25 2	.000**	.710
	11(28)	2.79	.84	5.00	.00	29.70 3	.000**	.852
	12(27)	2.36	.75	4.78	.41	32.09 0	.000**	.790
	13(23)	2.59	.58	4.77	.42	34.65 4	.000**	.849
	14(31)	2.51	.66	4.87	.34	35.94 0	.000**	.795
	15(22)	2.62	.57	4.89	.31	39.40 2	.000**	.820
Kabullenmeme /Kaçınma	16(15)	2.60	.71	4.94	.23	35.65 5	.000**	.820
	17(14)	3.56	.65	5.00	.00	42.68 7	.000**	.820
	18(12)	3.05	.86	5.00	.00	25.70 3	.000**	.820
	19(10)	2.82	.75	5.00	.00	32.78 3	.000**	.820
	20(33)	3.25	.89	5.00	.00	22.28 4	.000**	.820
	21(39)	3.04	.81	5.00	.00	27.43 4	.000**	.820
	22(34)	2.71	.84	5.00	.00	30.90 8	.000**	.820
	23(32)	3.14	.94	5.00	.00	22.24 6	.000**	.820
	24(35)	3.39	.94	5.00	.00	19.52 4	.000**	.820
	25(36)	2.43	.85	5.00	.00	34.19 2	.000**	.820

**p<0.01

Ölçeğin alt %27 ile üst % 27'lik grupların madde ortalama puanları arasındaki bağımsız gruplar t testi sonuçlarının 18.291 ile 43.252 arasında değiştiği ve tüm maddeler için istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($p<.01$) görülmektedir. Buna göre ölçeğin ölçmek istediği davranışı gösterenler ile göstermeyenleri birbirinden ayırt ettiği söylenebilir. Ölçek maddelerinin düzeltilmiş madde toplam korelasyon değerlerinin 0.413 ile 0.856 arasında değişmektedir. Madde-toplam katsayılarının .40'ın üzerinde olan maddeler ise ayırt edicilik açısından çok iyi olarak değerlendirilmektedir.⁶⁵ Madde puanları dizisi ile ölçeğin tamamından alınan puanlar dizisi arasındaki korelasyonun yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum maddelerin tüm katılımcılar tarafından doğru anlaşıldığı ve öngörülen tepkiyi verdikleri anlamına gelmektedir.⁶⁶

Ölçek alt faktörlerin korelasyonları hesaplanmış ve elde edilen değerler Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Din Psikolojisi Ders'i ne yönelik tutum ölçeğinin alt faktörleri arasındaki korelasyonlar

Alt Faktörler	Ss	1	2	3
1. Önemli Bulma/Değer Verme	.65	1		
2. İlgı duyma/Hoşlanma	.82	.76**	1	
3. Kabullenmeme/Kaçınma	.69	.58**	.64**	1

** $p<0.01$

Tablo 5 incelendiğinde ölçeğin; *Önemli bulma/Değer verme* boyutu ile *İlgı duyma/Hoşlanma* boyutu arasında ($r=0.76$; $p<0.000$) pozitif yönde, yüksek düzeyde anlamlı; *Önemli bulma/Değer verme* boyutu ile *Kabullenmeme/Kaçınma* boyutu arasında ($r=0.58$; $p<0.000$) pozitif yönde, orta düzeyde anlamlı; *İlgı duyma/Hoşlanma* boyutu ile *Kabullenmeme/Kaçınma* boyutu arasında ($r=0.64$; $p<.000$) pozitif yönde, orta düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. "Korelasyon katsayısının .30-.70 arası olması orta düzey, .70-1.00 arası olması yüksek düzey ilişkiyi göstermektedir"⁶⁷. Ölçeğin bazı faktörleri arasında orta düzey ve yüksek düzeyde pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki olması bu üç faktörün tutum ölçeğinin alt faktörleri olduğuna işaret etmektedir.

⁶⁵ Ömay Çokluk - Güçlü Şekercioğlu - Şener Büyüköztürk, *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve Lisrel Uygulamaları* (Ankara: Pegem Akademi, 2008), 123.

⁶⁶ Abdullah Can, *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi* (Ankara: Pegem Akademi, 2014), 370.

⁶⁷ Büyüköztürk, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, 32

DPDYTÖ'nün Doğrulayıcı Faktör Analizi

DFA için kullanılan veriler başka bir örneklem grubundan toplanmıştır. DPDYTÖ'nin AFA ile belirlenmiş faktör yapısının geçerliğini doğrulamak amacıyla 25 madde ve 3 faktörden oluşan ölçeğin 345 kişiden oluşan ikinci çalışma grubu aracılığı ile DFA yapılmıştır. Ölçeğin DFA'da Lisrel 8.7 programı kullanılmıştır. Model uyumuna yönelik birçok uyum indeksi bulunmaktadır. Uyum indekslerinden hangilerinin kullanılacağı konusunda tam bir anlaşma sağlanamamakla birlikte⁶⁸ model-veri uyumu için genellikle; χ^2 , χ^2/df , GFI, IFI, CFI ve RMSEA değerlerin raporlandığı, bunların yanında bazı araştırmalarda RMR, NFI, AGFI değerlerine de yer verildiği görülmektedir. Ancak bununla ilgili bir sınırlama bulunmamaktadır.⁶⁹ Bu çalışmada yaygın olarak kullanılan uyum iyiliği indekslerinin tamamına yer verilmiştir.

Modelin uyumu için uyum indekslerinin incelenmesi ve ölçütleri karşılayıp karşılamadığına bakılması gerekmektedir. İndekslerin belirlenen kriterlere uymadığı durumlarda aynı faktör içinde yer alan maddeler arasında modifikasyon işlemi yapılabilmektedir.⁷⁰ Programın modifikasyon önerileri dikkate alınarak aynı faktörler içinde yer alan 7-10, 14-15, 16-17 ve 18-19 maddeleri arasında yapılan modifikasyonun uyum indeksine katkı sağladığı görülmüştür. Ölçeğe ilişkin elde edilen değerler ve literatürde yer alan standart uyum indekslerine ilişkin ölçütler^{71,72,73} Tablo 6'da yer almaktadır.

⁶⁸ Munro Barbara Hazard. *Statistical Methods For Health Care Research*. (Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins, 2005'ten aktaran; Cantürk Çarpık "Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmalarında Doğrulayıcı Faktör Analizinin Kullanımı", *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi* 17/3 (2014), 196-205.

⁶⁹ Cem Harun Meydan - Harun Şeşen, *Yapısal Eşitlik Modellemesi Amos Uygulamaları* (Ankara: Detay Yayıncılık, 2015), 72.

⁷⁰ Seçer, *SPSS ve LISREL ile Pratik Veri Analizi*, 192.

⁷¹ Nuran Bayram, *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş: AMOS Uygulamaları* (İstanbul: Ezgi Kitabevi, 2013), 78

⁷² William J. Doll - Weidong Xia - Gholamreza Torkzadeh, *A Confirmatory Factor Analysis of The End-User Computing Satisfaction Instrument*. (*Mis Quarterly*, 1994), 453-461.

⁷³ Schermelleh - Engel, K., Moosbrugger, H. ve Müller, *Evaluating the Fit of Structural Equation Models: Tests of Significance and Descriptive Goodness of Fit Measures* *Methods of Psychological Research Online*, 2003), 52.

⁷⁴ Seçer, *Model Uyum İndexleri, SPSS ve LISREL ile Pratik Veri Analizi*, 190.

⁷⁵ Çokluk - Şekercioğlu - Büyüköztürk, *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve Lisrel Uygulamaları*, 271-272.

Tablo 6. Standart Uyum İndeksleri Ölçütleri^{68, 69} ve DPDYTÖ'ye ilişkin değerler

Uyum İndeksleri	Kabul Edilebilir Uyum	Mükemmel Uyum	Ölçeğe İlişkin Değerler	Ölçeğin Uyumu
χ^2/df	Bulunan değer	$\chi^2/df < 3$ olmalıdır.	2.7	Mükemmel
RMSEA	=.050 ve =.080 arası	=.000 ve < .050 arası	.07	Kabul edilebilir
RMR	=.050 ve =.080 arası	=.000 ve < .050 arası	.04	Mükemmel
GFI	=.85 ve üzeri	=.90 ve üzeri	.85	Kabul edilebilir
AGFI	=.85 ve üzeri*	=.90 ve üzeri	.82	Kabul edilebilir
NNFI	=.90 ve üzeri	.95 ve üzeri	.98	Mükemmel
IFI	=.90 ve üzeri	.95 ve üzeri	.98	Mükemmel
RFI	=.90 ve üzeri	.95 ve üzeri	.97	Mükemmel
CFI	=.95 ve üzeri	.97 ve üzeri	.98	Mükemmel
NFI	=.90 ve üzeri	.95 ve üzeri	.98	Mükemmel

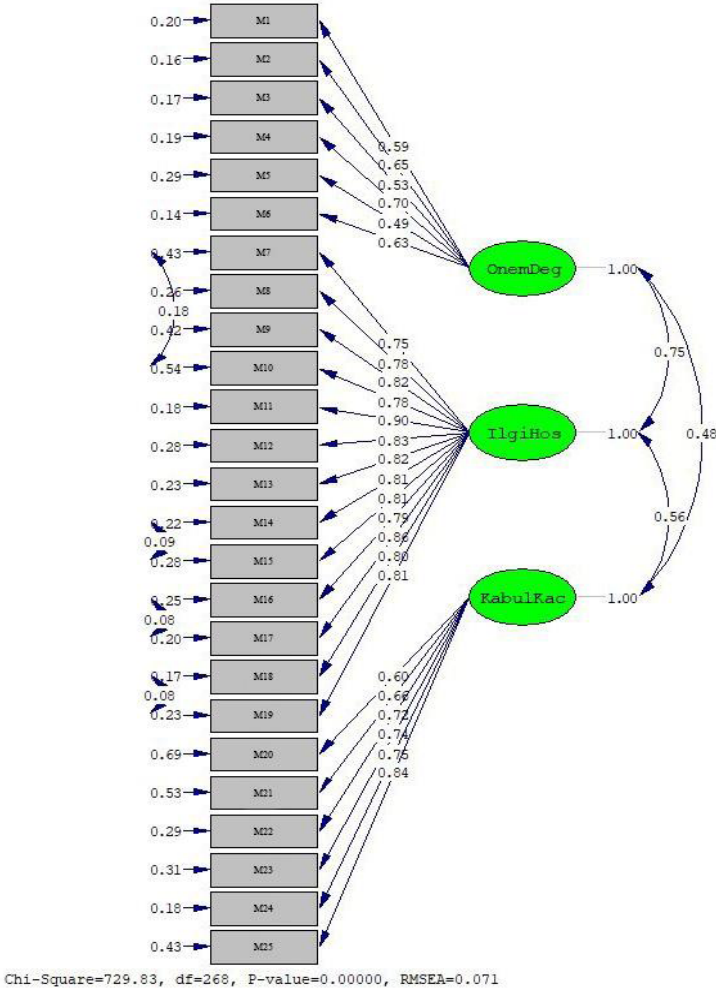
*Bazı çalışmalarda AGFI değerinin "kabul edilebilir uyum" aralığı; $.80 < AGFI < .90$ olarak alınmıştır.^{70, 71}

Tablo incelendiğinde ölçeğin; $\chi^2/df = 2.7$; NFI= .98; NNFI= .98; IFI= .98; RFI= .98; CFI= .98; RMR= .04 uyum değerleri "mükemmel uyumu" gösterirken GFI= .85 ve RMSEA= .07 uyum değerleri "kabul edilebilir uyumu" göstermektedir. Uyum indekslerinden AGFI= .82 değeri tabloda gösterilen kabul edilebilir uyum sınırının altında kalmıştır. Ancak bazı araştırmacılar GFI değerinin 0.85 ve AGFI değerinin 0.80'in üzerinde olması durumunda bu değerleri kabul edilebilir sınırlar içinde görmektedir.^{76,77} Kotha vd., diğer indeksler uyumlu ise 0.80 üzerinde olan AGFI değerinin uygun olduğunu ifade etmiştir.⁷⁸ Bunun yanında AGFI değerinin nispeten daha düşük olmasına rağmen diğer tüm uyum iyiliği indekslerinin iyi uyum gösterdiği gözlenmiştir. DPDYTÖ'nün uyum indeksleri bir bütün olarak incelendiğinde, ölçeğin AFA ile belirlenen faktör yapısının doğrulandığı kabul edilebilir. Bu yapıyı gösteren üç faktörlü model şekil 1'de sunulmuştur.

⁷⁶ Çokluk - Şekercioğlu - Büyüköztürk, *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve Lisrel Uygulamaları*, 400.

⁷⁷ Nuray Senemoğlu, "College of Education Students' Approaches to Learning and Study Skills", *Eğitim ve Bilim* 36 (2011), 65.

⁷⁸ Kotha Suresh - Vadlamani Bhatt - Nair Anil. "Generic Strategy Research: Application of LISREL and Smallest Space Analysis", *Statistical Models for Strategic Management*, ed. Michel Ghertman vd. (Kluwer Academic Publishers, 1997). 29-53.

Şekil 1. DPDYTÖ'nün Doğrulayıcı Faktör Analizi Path Diyagramı

Uyum indeksleri DPDYTÖ'nin temel yapısının *Önemli bulma/Değer verme* (Madde: 1, 2, 3, 4, 5, 6); *İlgi duyma/Hoşlanma* (Madde: 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19); *Kabullenme/Kaçınma* (Madde: 20, 21, 22, 23, 24, 25) alt boyutlarından oluştuğunu doğrulamaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Ölçek çalışmasına ilgili literatür taranarak başlanmıştır. Bu amaçla diğer derslere yönelik geliştirilen tutum ölçeklerinden yararlanılarak 42 maddelik bir havuz oluşturulmuş ve havuzdaki maddeler uzman görüşüne sunulmuştur. Uzmanlardan gelen görüş ve öneriler dikkate alınarak dört madde üzerinde düzeltme yapılmış ve üç madde ölçekten çıkarılarak madde sayısı 39'a düşürülmüştür. Likert tipinde Google dokümanlar üzerinden hazırlanan ölçek formu ilahiyat fakültesinde okuyan öğrencilerle gönderilen link üzerinden paylaşılmıştır. Veriler ölçeğe gönüllü katılan 481 öğrenciden toplanmıştır. Geçerlik güvenirlik analizlerinin yapılmasında SPSS 25.0 programı kullanılmıştır.

Yapılan analizler sonucunda KMO değeri 0.97, Bartlett küresellik testi 11144,785 bulunmuştur. Bu değer 0.000 düzeyinde manidardır ($X^2= 11144,785$; $p<.05$). Anti-İmaj korelasyon matrisine maddelerin kesişim noktalarının 0.984a- 0.901a arasında değiştiği gözlenmiştir. Yamaç grafiği incelenmiş ve ölçeğin üç faktörlü bir yapıya sahip olduğu görülmüştür. Analizler sonucunda elde edilen değerlerin faktör analizi için uygun olduğunu gösterdiğine karar verdikten sonra faktör analizine devam edilmiştir.

Faktör analizi sonucunda tekrarlanan dik döndürme sonucunda 25 maddenin üç faktör altında toplandığı tespit edilmiştir. Elde edilen özdeğer ve varyans açıklama oranları incelendiğinde, ölçek maddelerinin özdeğeri 1'den büyük sırasıyla 14,272, 1,843 ve 1,441 değerlerin üç faktör altında toplandığı; bu faktörlerin varyans yüzdelерinin, 34,078, 19,428 ve 16,717 olduğu anlaşılmıştır. Faktörlerin tümü toplam varyansın %70,223'ünü açıklamaktadır. Ortaya çıkan faktörler; "Önemli bulma/Değer verme", "İlgi duyma/Hoşlanma" ve "Kabullenme/Kaçınma" olarak adlandırılmıştır.

Ölçeğin güvenirlik hesaplamalarında faktörlerinin ve tümünün Cronbach's Alpha değerlerine bakılmıştır. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda ölçeğin tamamına ait güvenirlik katsayısını 0.97; alt faktörlere ait güvenirlik katsayılarının ise 0.86 ile 0.97 arasında değiştiği görülmüştür. Ölçeğin madde ayırt ediciliği hesaplanmış (alt-üst %27), ortalama puanları arasındaki bağımsız gruplar t testinin 18.291 ile 43.252 arasında değerler aldığı ve alınan değerlerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin düzeltilmiş madde toplam korelasyon değerleri 0.413 ile 0.856 arasında değişmektedir. Bu sonuçlar, ölçeğin madde ayırt edicilik gücünün ve madde puanları ile ölçeğin tamamından alınan puanlar arasındaki korelasyonun yüksek olduğu görülmektedir. Ölçeğin tamamı ile faktörler arasındaki korelasyon değerleri 0.58 ile 0.76 arasında değişmektedir. Korelasyon değerleri, ölçeğin geneli ve alt faktörleri arasında $p\leq 0,01$ anlamlılık düzeyinde yüksek düzeyde ve pozitif yönde bir ilişki olduğu göstermektedir.

Ölçeğin doğrulayıcı faktör analizinde uyum iyiliği indekslerine bakılmıştır. Uyum indeksleri; $\chi^2 /df= 2.7$; NFI= .98; NNFI= .98; IFI= .98; RFI= .98; CFI= .98; RMR= .04 uyum değerleri “mükemmel uyumu” gösterirken GFI= .85 ve RMSEA= .07 uyum değerleri “kabul edilebilir uyumu” göstermektedir. Buna göre DPDYTÖ'nin uyum değerlerinin yeterli düzeyde olduğu, AFA ile ortaya çıkan faktör yapısının doğrulandığı söylenebilir.

Ölçek, 25 maddeden oluşan likert tipinde bir ölçektir. Yapılan tüm istatistiksel analiz sonuçlardan hareketle, “Din Psikolojisi Dersine Yönelik Tutum Ölçeği”nin (DPDYTÖ) Din Psikolojisi dersine yönelik tutumların ölçülmesinde kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu sonuç ve kanaatine varılmıştır. Sonuçlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde 3 faktörden oluşan DPDYTÖ'nin faktör yapısının faktör yükleri ve madde değerleri modelin mükemmel yakın uyum gösterdiği söylenebilir. Ölçekte puanlama; “Kesinlikle katılıyorum: 5”, “Katılıyorum: 4”, “Kararsızım: 3”, “Katılmıyorum: 2” ve “Kesinlikle katılmıyorum:1” olarak kodlanmaktadır. Ölçekte 20, 21, 22, 23, 24, 25. maddeler ters maddelerdir.

Kaynaklar

Ağılkaya Şahin, Zuhal. "Psikoloji Bilimi ve Yaklaşımları". *Din Psikolojisi*. ed. Halil Apaydın - Zuhal Ağılkaya Şahin. 13-34. İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2020.

Altunışık, Remzi-Coşkun, Recai-Bayraktaroğlu, Serkan-Yıldırım, Engin. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık, 2010.

Atkinson, Rita L.-Atkinson, Richard C.-Hilgard, Ernest R. *Psikolojiye Giriş II*. çev. Kemal Atakay vd. İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1995.

Balaban-Salı, Jale. "Tutumların Öğretimi". *İçerik Türlerine Dayalı Öğretim*. ed. Ali Şimşek. 133-162. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2006.

Bayram, Nuran, *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş: AMOS uygulamaları*. İstanbul: Ezgi Kitabevi, 2013.

Büyüköztürk, Şener - Akgün, Özcan Erkan - Özkahveci, Özden - Demirel, Funda. "Güdülenme ve Öğrenme Stratejileri Ölçeğinin Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 4/2 (2004), 207-239.

Büyüköztürk, Şener. *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Akademik Yayıncılık, 23. Basım, 2012.

Büyüköztürk, Şener-Çakmak, Ebru Kılıç-Akgün, Özcan Erkan-Karadeniz, Şirin-Demirel, Funda. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi, 2012).

Can, Abdullah. *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*. Ankara: Pegem Akademi, 2014.

Çarpık, Cantürk "Çarpık, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmalarında Doğrulayıcı Faktör Analizinin Kullanımı", *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 17 (3)(2014),196-205.

Çokluk, Ömay-Şekercioğlu, Güçlü-Büyüköztürk, Şener. *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik: Spss ve Lisrel Uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi, 2014.

Doll, William J. - Xia, Weidong - Torkzadeh, Gholamreza. "A Confirmatory Factor Analysis of the End-User Computing Satisfaction Instrument". *MIS Quarterly* 17(4) (1994), 453-461

Dönmezer, Sulhi. *Toplumbilim*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 11. Baskı, 1994.

Düzgüner, Sevde. "Dini Psikoloji ve İslam Psikolojisi Bağlamında Din Psikolojisini Yeniden Düşünmek". *İslami İlimler Dergisi* 12/3 (2017), 133-163.

Efe Ömer Faruk. *Tekstil Sektöründe İş Kazalarının ve Meslek Hastalıklarının Üretime ve Kaliteye Etkilerinin İncelenmesi*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018

Erden, Münire. "Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Sertifikası Derslerine Yönelik Tutumları". *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 11/11 (1995), 99-104.

Emmons, Robert A-Paloutzian, Raymond F. "The Psychology of Religion" *Annual Review of Psychology*. (2003), 377- 402.

Harrington, Donna. *Confirmatory Factor Analysis*. New York: Oxford University Press, 2009.

Hökelekli, Hayati. "İslam Geleneğinde Psikoloji Kültürü". *İslami Araştırmalar Dergisi* 19/3 (2006), 409-421.

Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 2051, Birinci Baskı, 2010.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem. *İnsan ve İnsanlar*. İstanbul: Everin Basım Yayım Dağıtım, 8. Baskı, 1988.

Karaca, Faruk. *Din Psikolojisi*. Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık, 2011.

Karacoşkun, Mustafa Doğan (ed.). *Din Psikolojisi Bilimi ve Türkiye'deki Gelişimi*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Teknikleri*. Ankara: Nobel Yayınları, 2009.

Kayıklık, Hasan. "İçerik ve Kazanım Açısından Din Psikolojisi". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2003), 83-102.

Koç, Mustafa. "Türkiye'de Din Psikolojisi Çalışmaları (1949–2013) Üzerine Genel Bir Bakış". *Balıkesir İlahiyat Dergisi* 1/2 (2015), 301-330.

Köse, Ali. "Psikoloji ve Din: Bir Dargın Bir Barışık Kardeşler." *İslami Araştırmalar Dergisi* 19/3 (2006).

Suresh, Kotha - Bhatt, Vadlamani - Anil, Nair. "Generic Strategy Research: Application of LISREL and Smallest Space Analysis", *Statistical Models for Strategic Management*, ed. Michel Ghertman vd. 29-53. Kluwer Academic Publishers, 1997.

Orçan, Fatih. "Exploratory And Confirmatory Factor Analysis: Which one to Use First?" *Journal of Measurement and Evaluation in Education and Psychology* 9/4 (2018), 414-421.

Peker, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2008.

Rambo, Lewis. R. - Matthew S. Haar Farris. "Psychology of Religion: Toward A Multidisciplinary Paradigm". *Pastoral Psychology* 61/5-6 (2012), 711-720.

Sambur, Bilal. "Din ve Psikoloji İlişisini Yeniden Düşünmek". *İslami Araştırmalar Dergisi*, 19/3 (2006), 423-440.

Seçer, İsmail. *Psikolojik Test Geliştirme ve Uygulama Süreci. SPSS ve Lisrel Uygulamaları*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2015.

Senemoğlu, Nuray. "College of Education Students' Approaches to Learning And Study Skills", *Eğitim ve Bilim* 36 (2011).

Senemoğlu, Nuray. *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim. Kuramdan Uygulamaya*. Ankara: Yargı Yayınevi, 23. Baskı, 2013.

Sevinç, Kenan. "Türkiye'de Din Psikolojisi Alanında Yapılan Lisansüstü Tezler Üzerine Bir İnceleme". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/28 (2013), 243-269.

Sezen, Abdulvahid. "Din Psikolojisi ve Tarihçesi". *Psikoloji Bilimi*. ed. Halil Apaydın vd. 36-51. İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2020.

Scherer, R. F.-Luther, D. C.-Wiebe, F. A.-Adams, J. S. "Dimensionality of Coping: Factor Stability Using The Ways of Coping Questionnaire" *Psychological Reports* 62/3 (1988), 763-770.

Schermelleh-Engel, Karin-Moosbrugger, Helfried-Müller, Hans. "Evaluating the Fit of Structural Equation Models: Tests of Significance and Descriptive Goodness-of-Fit Measures". *Methods of Psychological Research Online*, 8(2) (2003), 23-74.

Şahin, Hüseyin Cihat. *Yapı ve Fonksiyon Açısından Din Psikolojisi*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Şencan, Hüner. *Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Güvenilirlik ve Geçerlilik*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2005.

Tavşancıl, Ezel. *Tutumların Ölçülmesi ve Spss ile Veri Analizi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2014.

Tezbaşaran, A. Ata. *Likert Tipi Ölçek Hazırlama Kılavuzu*. PDF: Üçüncü Sürüm, 2008. Erişim: https://www.academia.edu/1288035/Likert_Tipi_%C3%96l%C3%A7ek_Haz%C4%B1rlama_K%C4%B1lavuzu adresinden 4.07.2021 tarihinde alınmıştır.

Uyumaz, Gizem-Dirlik, Ezgi Mor-Çokluk, Ömay. "Açımlayıcı Faktör Analizinde Tekrar Edilebilirlik: Kavram ve Uygulama". *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *16(2)* (2016), 659- 675.

William, J. Doll-Weidong, Xia- Torkzadeh, Gholamreza, "A Confirmatory Factor Analysis of The End-User Computing Satisfaction Instrument". *Mis Quarterly*, *18(4)* (1994), 453-461.

Wulff, David M. "Psychology of Religion". In: Leeming David A. (eds) *Encyclopedia of Psychology and Religion*. Springer, Ne York, (2014) https://doi.org/10.1007/978-3-642-27771-9_542-2.

Yenen, İlker. "Din Psikolojisi Dersinin Öğrencilerin Bireysel Kazanımları Açısından Değerlendirilmesi: DEÜ İlahiyat Fakültesi Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Özel Sayısı*, (2016), 149-189.

Yüksel, Ali-Kızılgöçer, Muhammed. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Din Psikolojisi Dersine Yönelik Algısı Üzerine Nitel Bir Araştırma." *Trabzon İlahiyat Dergisi*, *8/1* (2021), 227-267.